

O HRVATSKOSRPSKOM MEDICINSKOM NAZIVLJU

Ulado Loknar

Danas se sve više raspravlja o nazivlju pojedinih struka pa je već vrijeme da se započne raspravljati i o medicinskom nazivlju i to na ovome mjestu. To je svakako jezično pitanje i prema tome posao jezikoslovaca, ali se nipošto ne može rješavati bez suradnje medicinskih stručnjaka. Na žalost do sada je to bio posao kojim su se uglavnom bavili samo liječnici, a bez osobite pomoći jezikoslovaca. Danas, čini se, u Hrvatskoj nema ni jednog liječnika koji bi se pretežno bavio medicinskom terminologijom. A koliko je dosad i učinjeno, bilo je u većini samo sakupljanje našega narodnog medicinskog nazivlja, a bez svjesnijeg i odlučnijeg zahvata u izgradnju i ustaljivanje našeg stručnog medicinskog nazivlja. Tako sakupljeno rječničko blago prepušteno je tzv. prirodnom razvoju i usvajanju. Zbog toga su mnogi lijepi nazivi i ostali samo u rječnicima, dok naša suvremena terminologija i dalje obiluje »nezamjenjivim« stranim ili našim opisnim imenima. Zato i nije rijetka pojava kada i najpopularniji članak ili knjigu i visokonaobražen čovjek ne može razumjeti zbog mnoštva stranih riječi, osobito stranih medicinskih izraza. A ovakvo siromaštvo našeg medicinskog jezika siromaštvo je i našeg književnog jezika uopće, premda narodni jezik i tvorbene mogućnosti pružaju obilje izraznih sredstava.

Nema svaki naš liječnik-pisac osjećaj za jezik, pa kada upotrijebi koji narodni medicinski naziv, prenese neko ime iz kojeg drugog jezičnog područja u medicinsko nazivlje ili pak stvori neki novi naziv, njemu bi morao pomoći i jezični stručnjak. Po mojem mišljenju to bi trebao biti lingvist upućen u medicinsko nazivlje, a također bi trebalo da se i suradnici ovoga časopisa više bave i nazivljem i jezikom naše medicinske štampe i literature.

Prepustiti jezik, u ovom slučaju medicinski jezik, tzv. prirodnom razvoju pusta je fraza. Svaki književni jezik nastaje svjesnim upletanjem u razvoj i bogaćenje jezika, pa tako treba raditi i s medicinskim jezikom. Neka je riječ jednom bila sretna ili nesretna novotvorina, a suvremeni jezik bez nje ne može. No u medicinskom nazivlju danas i nije toliko aktualno stvaranje novih naziva koliko svjesniji zahvat u normiranje već postojećeg našeg jezičnog blaga i njegovo uvođenje u znanstvenu medicinsku terminologiju. Potrebno je spriječiti dalje zastarijevanje ili arhaiziranje nekih već usvojenih medicinskih naziva, a pogotovu velikog broja narodnih naziva koji već desetljećima leže u rječnicima kao »zakopano blago«. Pored toga i u mnoštvo već usvojenih medicinskih naziva potreban je veći zahvat kako medicinskog tako i jezičnog stručnjaka. Vrlo se često upotrebljavaju mnoge istoznačnice kojima se služe različiti pisci, a nerijetko i jedan te isti autor upotrebljava više naziva za jedan pojam. Takvo bogatstvo naziva često smeta

i piscu i čitaocu, katkad izaziva i nejasnoću, pa se zbog toga mnogo puta i pribjegava upotrebi stranog, obično latinskog jedinstvenog i sigurnog naziva. Za to bi u takvim slučajevima trebalo dati prednost nekim nazivima kao prijedlog za njihovo utvrđivanje, a to bi se najbolje moglo učiniti na stranama ovoga časopisa.

Aktualnost problematike medicinskog nazivlja (i ne samo medicinskog) ne treba mnogo dokazivati. Ono je problem i književnog jezika u širem smislu. No da smo ga do sada neprestano pratili i izgrađivali, danas bismo vjerojatno imali već utvrđeno i sistematizirano osnovno medicinsko nazivlje, te ne bismo tako često nailazili u medicinskom tekstu na rečenice, pa i čitave odlomke u kojima takoreći samo pomoćni glagoli, veznici i prijedlozi pripadaju našem materinskom jeziku. Ali ne samo to. U pokušaju popularnijeg i pristupačnijeg tumačenja nekog medicinskog pitanja bilo u govoru ili pisanom tekstu (i knjiga i novina) pisac se katkad, bez obzira na zanimanje, služi i nazivima narodne medicinske terminologije, koji još nemaju ili neće ni imati građansko pravo u medicinskom, pa tako ni u književnom jeziku. Za popularni medicinski tekst ne može postojati i tzv. popularna terminologija. U pisanom tekstu treba da postoji stručna ili znanstvena terminologija s jedinstvenim i stalnim terminima kako to traži i književni jezik.

Nemoguće je braniti tekst u kojem prevladavaju strane riječi objašnjenjem da se neke stvari ne mogu objasniti našim riječima i na jednostavan način. Tu je prije svega, pored našeg bogatstva u narodnim izrazima, siromaštvo naše usvojene medicinske terminologije i nesigurnost u pronalaženju ili stvaranju novih naziva koji bi odgovarali nekom latinskom ili kojem drugom tuđem izrazu. Značajna je činjenica, a to nije rijetkost, da su baš djela naših vrhunskih medicinskih stručnjaka, bilo znanstvena ili popularna, najbogatija našim izrazima, dok su strane riječi svedene na neophodni minimum. A ovo bi trebalo poslužiti kao primjer svima onima koji ne misle tako ili tek počinju pisati ili predavati. Takvu je ocjenu našeg sadašnjeg medicinskog jezika većina čitalaca već provjerila, u prvom redu uobičajenim osobnim zanimanjem za tekstove s medicinskim sadržajem.

Sasvim je razumljivo, a to treba da je svima poznato, da se ne ide za isključivanjem međunarodnog latinskog nazivlja bez kojeg se gotovo i ne može i koje još nijedan jezik nije ni pokušao isključiti pogotovu kad je posrijedi čisto stručni tekst. No i u takvom tekstu naši se pisci, kako sam već prije spomenuo, ne služe isključivo međunarodnim latinskim ili drugim stranim nazivima nego upotrebljavaju i naše stručne nazive. Ali upotreba naših naziva često je zavisna od spretnosti i hrabrosti našeg pisca, pa zato u mnogim predavanjima i tekstovima nailazimo na suvišnu upotrebu, ili, bolje rečeno, na stihijsku poplavu latinske terminologije, a i drugih stranih naziva. Parafrazirajući Maretića, suvišno je upotrebljavati latinski ili koji drugi tuđi naziv ako imamo dobar naš medicinski naziv. Kad takvog naziva nema, a

tuđi nije usvojen ili nije zbog kojih razloga prikladan, treba pronaći naš u kojem drugom području i primijeniti ga na medicinske pojmove, a ako ni tako ne ide onda potrebni naziv treba stvoriti.

Medicina, kao i mnoge druge znanosti, sve brže se razvija stvarajući nizove novih pojmova, a koje dobrim dijelom treba stručno imenovati. Zbog toga se češće događa da se u takvim prilikama autor ne snalazi u izboru ili tvorbi latinskog naziva, pa uzima prigodan naziv, nazovimo ga nazivom trenutka, iz svog jezika. No neznatno je da onda i mi preuzimamo taj naziv, najčešće i ne pokušavajući pronaći ili stvoriti naš odgovarajući naziv. Ovdje bih morao ponovno naglasiti da ima i bit će latinskih i drugih tuđih naziva koje nećemo moći, a ni htjeti prevoditi, ali ipak većini stranih naziva, bilo međunarodnog ili užeg značenja mi možemo, a i moramo naći zamjenu u našem jeziku. Pa i kad je jedan takav naziv međunarodno poznat i priznat, a mi imamo našu istoznačnicu, trebalo bi joj dati prednost u našem jeziku. Evo samo jednog primjera u novijoj podjeli prirođenih srčanih grešaka. One se dijele na skupinu s anormalnim spojem između lijevog i desnog dijela srca i na skupinu bez takvoga spoja. Angloamerički autor nazvao je taj spoj riječju »shunt« što bismo mi preveli kao skretanje krvne struje ili krvotoka. Naši su pisci jednostavno preuzeli »shunt« zbog komotnosti, a tek uzgredno spominju kako bi za taj pojam odgovarao i naš naziv *kratki* ili *krivi spoj*. *Kratki spoj* naziv je i u elektrotehnici, ali to nije nikakva smetnja da se on u posebnom značenju usvoji i u medicini. Možda nije izabran baš najsretniji primjer, ali i ovo može poslužiti kao primjer česte, ali neopravdane fraze nekih naših medicinskih, a i jezičnih stručnjaka o udomaćenosti i usvojenosti nekog stranog, ili i našeg, a nepravilnog naziva. Po mojem mišljenju put k pravom rješenju ne bi bio suviše složen. Kako danas neki naši pisci daju prednost stranoj riječi, a našu stavljaju u zagradu, obrnuti postupak bio bi sasvim dovoljan za početak. Razumije se da nisu samo liječnici krivi što se u nas često daje prednost stranoj riječi. Zapazio sam npr. kako naši liječnici najradije govore i pišu cjepivo i cijepljenje, a naša dnevna štampa najčešće se služi vakcinom i vakcinacijom. Uzgred rečeno, vakcina i vakcinacija imaju i uže značenje koje se odnosi samo na cijepljenje protiv variole.

Kad je već riječ o medicini, onda ne bih mogao reći da za nju imamo neki naš sretan naziv. Čini se da za nju i ne treba stvarati neku zamjenu, ali zato nazivi *liječništvo* i *zdravstvo* imaju svoje značenje i službu. *Liječništvo* ima još katkad značenje medicine u smislu znanosti, ali, čini se, da prevladava značenje u smislu skupine ljudi istog zanimanja. *Zdravstvo* je već ustaljeniji naziv i ima značenje tzv. primijenjene medicinske pa se bez njega i ne može. Imamo *zdravstveno osiguranje*, *zdravstvenu stanicu*, *zdravstvene tehničare*, *zdravstvenu knjižicu* itd.

Nepravilan je izraz »prepisivanje«, jer je recept propis, pa prema tome liječnik propisuje lijek, a ljekarnik ili ljekarnica u ljekarni ga pripravlja i izdaje. Nažalost u našim novinama još uvijek traže *farmaceute*, a ako je poželjna *ljekarnica*, onda se traži *ženski farmaceut*. Tako sam nedavno nasumce upitao jednog *ženskog farmaceuta* ili *farmaceutkinju* kako bi se ona zapravo trebala zvati na hrvatskosrpskom jeziku, ali nisam mogao dobiti odgovor kakav sam želio. No unatoč tome trebalo bi ostati na razlikovanju *ljekarne* od *ljekarnice*, kako je to svojedobno već predloženo na stranama ovoga časopisa.

Posebno je pitanje naših specijalista za duševne i živčane bolesti kad neki naši psiholozi namjerno izbjegavaju nazive *duša*, *duševni život* i sl. jer su to po njihovu shvaćanju vjerski termini. No *duša* i *psiha* u znanosti imaju isto značenje pa prema tome kad je riječ o našoj terminologiji, onda bi i *duša* i njene izvedenice trebale imati prednost, to više što još uvijek postoje nazivi: *duševna bolest*, *duševni bolesnik*, *bolnica za duševne bolesti*, *duševne tegobe*, *duševna higijena* itd.

Uvodeći se u medicinsku znanost najprije se upoznajemo s građom ljudskog tijela, a pri tome nailazimo da neki pisci zamjenjuju pojam *tijela* s *trupom*. To se događa stoga, jer se slijepo prevodi latinski naziv. Tijelo je latinski *corpus*, a trup *truncus*. U latinskom se nazivlju npr. za trup ramenjače kaže *corpus humeri*, ali ako želimo stvoriti naš naziv, onda on ipak mora imati i stanovitu smislenost i sustavnost pa je prema tome pravilan naziv *trup ramenjače*, a ne *tijelo*. Inače za kosti imamo podosta istoznačnica pa se npr. za kost nadlaktice, tj. humerus upotrebljavaju ovi nazivi: *ramenjača*, *ramenica*, *ramena kost* i *nadlaktična kost*. Posljednji je naziv prijevod s njemačkog jezika, a to nije jedini primjer. Takvi su nazivi najčešće i dvočlani: *sitasta kost*, *ključna kost*, *bedrena kost* i sl., a to bi trebalo izbjegavati ako za njih imamo već prilično uvedene jednočlane i ljepše nazive kao što su *sitnjača* ili *rešetnica*, *ključica* i *bedrenjača*.

Značajna je borba istoznačnica *prsa* i *grudi*. Ta dva naziva pojavljuju se naizmjenično katkad i kod istog pisca. Ali to ne bi trebalo biti tako. Jedan i drugi naziv bio bi dobar zbog mogućnosti tvorbe potrebnih izvedenica, a to je jedno od važnih svojstava koja bi trebalo uzimati u obzir u izboru istoznačnih naziva. No kod ovih naziva prednost bi svakako trebalo dati *prsima*, a *grudi* ostaviti pjesništvu i pojmovnom izražavanju. To je već spomenuto u ovome časopisu, jer su *grudi junaka*, *grudi djevojačke*, *usko-grudan* ili *širokogrudan čovjek* i sl. više nazivi pjesništva i pojmovnog izražavanja pa neka takvima i ostanu. Inače *prsa* imaju neizbježno dvojako značenje: *prednja strana prsnog koša* i *prsa majke*, jer se dojenče meće na *prsa*. Druge su izvedenice: *prsnica* ili *pršnjača* *prсна* je kost, *prsište* je *prсна šupljina*, a *sredopršje* je *medijastinum*.

Kako mnoštvo istoznačnica može izazvati nesporazum u stručnjaka i u nestručnjaka, govore naše novinske vijesti o *velikim* ili *crnim boginjama* i *malim boginjama* i sl. Baš evo Vjesnik od 22. II 1964. na prvoj strani donosi vijest o velikoj smrtnosti u epidemiji malih boginja u Iranu. Koliko je meni poznato, naziv male boginje sinonim je i za *morbile* i za *varicele*, a to su prilično blage bolesti koje ne bi trebale izazvati toliku smrtnost. Da bi nesporazum bio veći, istovremeno se govori i o *vakcinaciji* tamošnjeg stanovništva što, kako sam već prije spomenuo, navodi na pomisao da se radi o varioli, odnosno o velikim boginjama. Naime, tri su bolesti s nekim sličnostima svojih osipa pa su im i nazivi u narodu slični. Ali tu ima više sinonima za svaku bolest, a oni se različito upotrebljavaju u pojedinim krajevima, pa tako i djelima nekih naših pisaca. Evo tih naziva koje sam pribilježio od nekoliko pisaca. *Variola*: *boginje, velike, crne* ili *prave boginje, koze, crne* ili *prave kozice* i sl. *Varicellae*: *vodene, male* i *ovčje boginje, kozice* ili *vodene kozice, vodene* ili *ovčje ospice, pljuskavice* i sl. *Morbilli*: *ospice, male boginje, dobrac, mrase, sipanice, šarulje* i sl. I sad nek se čovjek tu snađe. Ovo nije stručna terminologija nego samo nagomilavanje narodnih naziva. Kad bismo se morali odlučiti za neke nazive, onda bismo to mogli učiniti na dva načina. Treba li uzeti u obzir učestalost, a osobito sličnost bolesti, onda bismo uzeli nazive za variolu velike, za varicele vodene, a za *morbile* male boginje. Ali ako uzmemo u obzir zahtjev terminologije za terminima koji ne bi dovodili do nesporazuma i prednost jednodanih naziva, onda bi se valjalo odlučiti istim redom za ove nazive: *boginje, kozice* i *ospice*.

Inače, podosta se liječnika ne snalazi u našoj stručnoj terminologiji i to ne samo u pismu nego i u razgovoru s pacijentima. Ima liječnika koji misle na šaku, a kažu ruka, zamjenjuju pešće zapešćem ili daju prednost doslovnom prijevodu latinskog naziva. Tako se npr. često piše ili govori za *meatus acusticus externus* — *vanjski slušni hodnik*, umjesto *vanjski zvučnik*; za *dens praemolaris* — *pretkutnjak*, umjesto *ličnjak*; za *alveolus dentalis* — *zubna šupljina* ili *zubna čašica*, umjesto *zubnica* itd. Također se pokoji liječnik ne snalazi ispitujući manje naobraženu bolesnicu o menstruaciji. On bira niz opisnih naziva, umjesto da upotrijebi narodni naziv — *mjesečnica*. Nažalost i ovaj lijepi narodni naziv nije zablježen kao osobito čest, ali zbog svoje jezične pravilnosti i smislenosti mogao bi vrlo lako biti usvojen kao jednostavan i svakome jasan stručni medicinski termin. Ovo je samo jedan od tisuća narodnih naziva koje su sakupili Dežman, Arambašin, Nemičić i dr., a koji leže neiskorišteni i zastarijevaju, dok se naši liječnici, nastavnici i novinari muče s osnovnim medicinskim nazivljem prenoseći medicinsku znanost i obavijesti svojim slušaocima ili čitaocima.

Neosnovano je pitanje hoće li svatko razumjeti naš naziv, kad svi moramo učiti strane. A kad se već mora naučiti, odnosno upoznati značenje nekog naziva, onda bi to, prije svega, morao biti naš naziv.

U ČEMU JE LJEPOTA HRVATSKOSRPSKOGA JEZIKA¹

Stjepan Babić

... naš jezik ima sve posebne boje, zvukove, oblike i osobine naše zemlje: buran kao senjska bura, mekan kao dvojnica, zanijet kao procvjetala grana ružmarina, tužan kao kraška pustolina, veseo kao tambura i dubok kao mrak naših šuma i tragika našeg mora. Samo lijepa naša domovina mogaše stvoriti ljepotu divnog našeg jezika, divotu naših riječi krasnih kao naši otoci, »lijepi vrti morem plivajući«.

A. G. Matoš

Kad umoran putnik nakon dugoga putovanja naiđe na hladan vrutak bistre vode, čini mu se, dok utažuje žeđ, da slađega pića na svijetu nema. Tako osjeća i naš čovjek kad se nađe sam u tuđini pa čuje svoj jezik: drage mu riječi zažubore i zaromone u uhu kao najugodnija glazba, čini mu se da ljepšega jezika nema na svijetu. A ne čini se tako čovjeku samo u tuđini nego uvijek kad uspoređuje svoj jezik sa stranim. Ružnih jezika nema, ali među lijepima ima ljepših, a svakome je čovjeku najljepši onaj na kojemu je čuo prva tepanja i večernje uspavanke, na kojem je počeo sricati prve riječi; jezik je to njegove mladosti, jezik najljepših uspomena. Zar i može biti koji ljepši od onoga što smo ga slušali s majčinih usta? Ne, ne može. Kad ga slušamo, kažemo kako žubori i romoni kao potočić među kamenjem, bukti kao plamen na suharcima, blago se povija kao povjetarac, šumi kao šuma pod zamasima vjetra, ori se kao rijeka kad se ruši niz litice, tutnji kao grom kad odjekuje planinom. Prirodno je dakle što svoj jezik smatramo najljepšim. I naši nam pjesnici tako govore:

*Kao vječno more sinje
U kretu si gipkom, lakom
Podaje se dahu svakom,
I mreška se i propinje,
(Kakva moć je vjetra koga) —
Zuji, zveči, zvoni, zvuči,
Šumi, grmi, tutnji, huči —
To je jezik roda moga!*

*Koliko se hvale puci
Svaki svojim tobož slavnim,
Kad ih s njime divnim sravnim,
To su meni mrtvi zvuci,
Nijesu srcu sladost medna,
Nit su duhu krilna sila,
Niti buke kroz sva bila,
Ko što njegov a riječca jedna!*

(Petar Preradović: »Jezik roda moga«)

¹ Ovaj je članak napisan za hrvatske iseljenike i objavljen u Matici, iseljeničkom kalendaru za 1961. godinu. Budući da kalendar nije pristupačan široj javnosti, a ona je pokazala zanimanje za članak, objavljujemo ga i ovdje s nekim manjim izmjenama i dopunama